

Віктор Васильович Кириченко,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри соціальної та практичної психології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ЖИТТЯ В ЕПОХУ ЗМІН

Робота присвячена актуальній проблемі суспільно-історичного розвитку сучасної української спільноти. Виклики сьогодення змушують особистість бути готовими до несподіванок долі, що, у свою чергу, призводить до психічного виснаження. З іншого боку, стан невизначеності формує сприятливе підґрунтя для психічної маніпуляції суспільними настроями та громадським ставленням. Сучасну епоху перемін української спільноти можна охарактеризувати як прогресивну інтеграцію у європейській культурній простір. Деякі з пересічних громадян не готові до кардинальної зміни світоглядних уявлень, що зумовлює виникнення порушень часово-просторової цілісності особистості.

Ключові слова: психологічна маніпуляція, психологія часу, майбутнє, психологічна готовність, ідентичність.

Останні роки для нашої держави стали доленосними та справили неабиякий вплив на світогляд українців. Зміни відбувалися настільки швидко та неодноразовно, що більшість виявилися психологічно не готовими до них. Усталена аперцепція майбутнього гарантувала розмірений плин життя пересічних громадян, який можна уніфікувати до найпростішого програмного алгоритму «якщо – то, або інакше». Він виявився настільки зручним та прозорим, що приймався безапеляційно а будь-які спонтанні та конраверсійні зміни породжували паніку на груповому та індивідуальному рівні (Л. Насс, О. Кабанес). Незважаючи на темпоральну неможливість передбачувати майбутнє – кожен з нас намагається його більш-менш сконструювати, використовуючи, наче пазли, суспільні уявлення, поведінкові патерни, стереотипи та атитюди. У наших дослідженнях (Кириченко В.В., 2010, Кириченко В.В., Марчук К.А., 2015) було виявлено, що запорукою підтримки психологічного комфорту особистості є тісний зв'язок між минулим, теперішнім та майбутнім [4; 5]. Вирішення життєвих завдань та збереження мотиваційного потенціалу діяльності можливе лише у ситуації коли людина **вірить у майбутнє**, у будь-якому вигляді та обставин, навіть самий трагічний фінал може призвести до менш травмуючих наслідків, ніж несподівана радість, якщо він був у ланцюжку життєвих послідовностей. Плин життєвого часу підкорюється законам психічного і може викликати фізичні анахронізми: час може зупинитися, «відмотуватися назад», пришвидшуватися, зникати. Кожна людина вірить і знає, оскільки вважає на природні закономірності, що після третьої години буде четверта, після понеділка буде вівторок, а не помирають лише ненароджені. І якщо ця усталена послідовність подій життєвого плину зазнає змін – виникає екзистенційна тривога, викликана **страхом** (відсутністю) **майбутнього**.

У галузі дослідження життєвого шляху особистості у нас склалися досить потужні академічні традиції, які не дають можливості не згадати, в силу значного внеску у розробку цієї проблематики, К. О. Абульханову-Славську, М. М. Бахтіна, Е. Еріксона, Г. Олпорта, О. О. Кроніка, В. І. Роменця, О. О. Ухтомського, Б. І. Цуканова.

У роботі «Час особистості та час життя» К.О. Абульханової-Славської та Т.М. Березіної (2001) вперше зазначається, що здатність планувати життя притаманне усім, проте у кожного воно має специфічну спрямованість: від деталізованої аперцепції життя вцілому до сегментованого уявлення про «завтра» [1]. Прогнозуючи майбутнє, люди намагаються передбачити його вплив на себе, зберігаючи за собою можливість задовольнити екзистенційну потребу свободи вибору: переживати подію чи ні. Вводячи у науковий обіг поняття ідентичності, Е.Еріксон операціоналізує його як часово-просторову цілісність особистості у континумі «тут і тепер» з подальшою можливістю її реалізації у майбутньому (згодом поняття «втрати ідентичності») [11]. Життєвий шлях дорослої людини є поєднанням надбань минулого, усвідомленого вибору теперішнього та аперцепцією майбутнього. Звісно у кожній життєвій точці вона може змінюватися за законами «багато-багато значності» зв'язків між різними психічними утвореннями (В.Ф. Мерлін), але все ж зберігати певну векторну спрямованість, сигнальними індикаторами якої є визначальні ключові події нашого життя (закінчення школи, одруження, кар'єрне підвищення). Відповідно до цього І.С. Кон (1984) намагається пояснити причину виникнення та болісного переживання життєвих криз, які виникають у процесі переходу від одного життєвого циклу до іншого [6]. У романі «Граф Монте-Крісто» О. Дюма (1845) описує епізод щорічного покарання в'язнів на честь річниці їх перебування у в'язниці, яке незважаючи на свою нелюдську жорстокість вберігало психі-

ку від травмуючих наслідків соціальної депривації. Більш предметно цікавими у контексті нашого дослідження є роботи Р. Чалдіні, які присвячені проблемам психологічного впливу на особистість та протидії маніпуляції. Використовуючи свої дослідження у викладацькій практиці та промисловій індустрії, особливо рекламі (свого часу він читав лекції працівникам IBM, Coca-cola), наголошував, що ніщо так не змушує людей на необдумані, спонтанні вчинки як загроза майбутнього, яка може полягати навіть у банальній загрозі виникнення карієсу, або втраті зовнішньої привабливості. Загроза майбутнього виявилася сильним психотравмуючим фактором, який призвів до появи цілої системи маніпулятивних технологій, деякі з яких значно інтенсифікувалися останнім часом. Маніпуляції з майбутнім у вигляді публічних пророцтв, аналізу прикмет, ворожіння, змінюють громадське ставлення швидше ніж факти та логічні доводи, що спокушає використовувати їх у процесі управління геополітичними процесами, суспільними настроями та світоглядними уявленнями цілих народів. Напривеликий жаль ми стаємо свідками цього, що вимагає від психологічної спільноти відповідати на виклики сьогодення та не на словах боротися з «парапсихологією», «магією», «віщунством» та іншими психічно-небезпечними явищами.

Мета роботи полягає у логічній концентрації наукових знань та історичних фактів, які стосуються проблеми маніпуляції громадським ставленням. Проводяться паралелі з сучасністю як у феноменології (детермінації) появи так і можливих негативних наслідках на психіку людини.

Майбутнє для кожної людини залишається незвіданим таємництвом, яке вона може спрогнозувати, змоделювати, більш менш передбачити, але не відтворити з найменшими подробицями як у випадку минулого, яке кожен з нас уявляє більш-менш ясно. Саме ця темпоральна властивість вносить у життя інтригу та підтримує нас в життєвому тонусі, адже події минулого відомі кожному, проте не відомий іншій, які чекають нас у майбутньому. Говорячи мовою одного з головних героїв роману М.А. Булгакова «Майстер та Маргарита» (1938), проблема не в тому що людина смертна, а у тому, що вона – раптово смертна. Тому остаточна дата та час кінця, як і іншого переломного моменту долі, нікому не відомі; людина може лиш здогадуватися, планувати та прогнозувати проте на кожен план, завше знайдеться своя «Аннушка, яка у самий неподходящий момент розіллє масло». У розпланованому житті кожного з нас відчувається вплив фатуму, який зводить нанівець далекоглядні плани та сіє зерно остраху, того, що кожен день може бути вирішальним у житті. Методологія наукової гносеології та пошуки духовних практик, так-чи-інакше, намагалися заглянути та передбачити майбутнє, пояснити його з точки зору взаємної констеляції небесних світил, метеорологічних прикмет, поєднання гральних карт тощо. Страх майбутнього зумовлений не тим, що людину

чекають важкі та іноді смертельно небезпечні випробування, вона боїться того, що у певний момент вона не буде готова до них. У сучасну епоху наукових революцій релігію на плаву тримає саме її інструментальна заданість пояснити події недалекого минулого та майбутнього всеосяжним та багатозначним «Божим велінням». Наприклад, релігія дала можливість зробити життя людини вічним, що розчиняє страх смерті та робить її невгамовною проте не такою психотравмуючою подією у житті людини. Єдине у чому ми певні точно – так це те, що кожному доведеться зустрітися з викликами майбутнього та відповідати на них, адже **сильніше страху несподіваності обставин прийдешнього майбутнього є лише страх – його відсутності.**

Іманентна примарність майбутнього є суттєвим дестабілізуючим фактором, який може призвести до різного роду порушень у психічному розвитку особистості. Найбільш фруструючими для людини залишаються життєві ситуації, які містять більше питань ніж конкретних відповідей та **формують загальний стан невизначеності.** У китайській філософії найстрашнішим прокляттям вважається життя в «епоху перемін». Напевне знаючи з власного досвіду Конфуцій застерігає від необдумані суспільної модернізації та спроб змінити життя на краще, які можуть бути по своїй результативності як стрімким поступом вперед так і не менш фатальним кроком назад. Історія має не один приклад деструктивності революційних (порівняно з еволюційними) змін суспільного устрою, наприклад перемога варварів над Римською культурою, чи спроби подолати класову нерівність Російської імперії у трудових комунах та суцільній колективізації. Зміни у житті, а особливо, непередбачувані зміни, роблять людину беззахисною перед обставинами. Стабільність та життєва гармонія наступають тоді, коли суб'єкт соціальних відносин готовий до будь-яких викликів сьогодення, а якщо конкретніше, до будь-яких можливих викликів у межах конкретної культури. Адаптивні механізми психіки намагаються уніфікувати сприйняття зовнішньої реальності; людина прагне жити у середовищі, яке їй знайоме, механізми діяльності та закони життя якого – постійні та незмінні не лише сьогодні, але й завтра (Л.І. Анциферова) [1]. У процесі соціалізації у індивіда формуються базові соціальні уявлення, які стосуються основних форм взаємодії особистості з соціальним середовищем та іншими суб'єктами. Вони закладають категоріальну основу реконструкції предметного та духовного світу (базові уявлення про «добро та зло», «правду та кривду») на основі фактів минулого та моделей відображення майбутнього, які, за С. Московічі, є спільними для усіх членів соціокультурного об'єднання [8]. У дослідженні, проведеному нами у 2010 році, виявилось що для більшості молодих людей майбутнє уявляється як певний стандартизований набір життєвих подій, які мають відбутися з нею у майбутньому [4]. Тобто, наперед визначено культу-

рою, що кожен член західноєвропейської спільноти, до цінностей якої ми намагаємося долучитися, має закінчити ВНЗ, одружитися, знайти гарну роботу, народити дітей, діждатися онуків, вийти на пенсію. Ці дискретні події роблять наше життя розміреним та у деякій мірі – планованим, а отже передбачуваним. У поезії українського письменника В.Ф. Шинкарука «Життя наче сон» відображено суспільні уявлення про зміст життя:

*«Мама. Лялька. Каша. Кішка.
Книжка. Гномик. Білосніжка.
Буратіно. Карабас.
Ранець. Школа. Перший клас.
Двійка. Вчительська. Погрози.
Тато. Ремінь. Крики. Сльози.
Літо. Дача. Кози. Кури.
Осінь. Збір макулатури.*

....

*Діти. Пелюшки. Квартира.
Теця, – гумор і сатира.
Дитсадок. Театр. Кіно.
Лазня. Карти. Доміно.
Шашилки. Похід наліво.
Сік. Коньяк. Горілка. Пиво.
Серце. Тиск. Нервовий стрес.
Пенсія і соцзабез.*

Ювілей. Нагорода.

Пам'ятник і огорожа...

Життя, наче сон, пройшло!»

Не заглядаючи у майбутнє – особистість розуміє, що, так-чи-інакше, вона повинна розв'язати низку життєвих завдань, фінальне з яких буде переходом її до іншого життєвого виміру. І якщо між культурою та особистістю панує суцільна гармонія, вона точно буде вірити у те, що завершення однієї події ознаменує початок нової, яка є частиною логічної послідовності розміреного плину життя. У доказ попереднього, наприклад, в українській ментальній традиції прийнято сприймати як норму смерть людини, яка у більшості відтворила суспільну життєву програму, пройшла вже визначений наперед життєвий шлях і надміру співчувати смерті того, хто «ще не встиг пожити».

Пізнавальний інтерес підігрітий загальною невизначеністю життєвих обставин змушує людину «хоч край ока» заглянути у майбутнє та дізнатися, що буде завтра, до чого готуватися, які зміни можуть статися і яких наслідків очікувати від них. Усі ці мислинневі операції супроводжуються сильними емоційними переживаннями, які настільки виснажують людину, що вона у деякий момент здатна повірити будь-який можливий розв'язок події, який хоча б на деякий час вселяв надію на те **що все буде добре**. Плин життя нагадує ланцюгову реакцію, у якій якщо успішно завершується один життєвий епізод обов'язково настає інший. У межах культури особистість має безліч можливостей варіантів вибору за принципом «якщо-то», наприклад, якщо отримати якісну освіту,

то можна знайти хорошу роботу, або якщо порушити закон – нести за нього покарання. У стабільні періоди розвитку суспільства ці механізми працюють з годинниковою точністю, у період змін та трансформації – вони можуть не спрацьовувати, що дестабілізує внутрішній світ особистості та змушує бути постійно на «поготові». У стані максимальної мобілізації, який викликаний панічними настроями у суспільстві, особистість швидко виснажується, адже змушена постійно реагувати на усі подразники зовнішнього середовища. Якщо у нормальних умовах, як на перцептивному так і на психологічному рівні, реакція на них є вибірковою (лише на актуальні стимули) у стані невизначеності та дезорієнтації людина не знає які з подразників є життєво важливими, а які – ні, та намагається обробити і сортувати усе, що діє на її сенсорну систему, у тому числі інформацію, яку вона отримує з медіасередовища у вигляді аналітичних звітів ЗМІ, суб'єктивного ставлення окремих людей та спілкування з контактним оточенням (Б.Г. Юдін, Г.Г. Почепцов) [10; 7]. У стані загальної невизначеності більшість з того, що відбувається навколо, а особливо те, що не входило в усталену картину світу особистості, сприймається радше негативно, з певною обережністю, що додає до загального психічного виснаження ще й емоційне вигорання [3]. У такому стані – люди здатні повірити у будь що, аби хоча б на рівні примарних ідей вберегти цілісність своєї психіки та бодай якимось впорядкувати внутрішній життєвий простір. У випадках коли не діють старання наукової спільноти та прогресивної громадськості, у вигляді статистичної аналітики, фактів та трюїстичних істин, на суспільній арені, або на життєвому шляху пересічної людини, з'являються суб'єкти, що мають надможливості.

Віщування як спосіб передбачення майбутнього здавна є елементом культури, яке представлено у релігійних культурах, народних традиціях та обрядовій ініціації (звичаї, прикмети, ворожіння). Час-від-часу у найбільш тяжкі часи з'являлися «над-люди», які володіли даром передбачення, або зв'язком з потойбічними силами які, власне, і визначали долю людини. На початку XV ст. в розпал епідемії чуми та релігійної чистки інквізиції, француз, лікар за фахом Мішель Ностардам починає пророкувати майбутнє по зорям. Його видіння дозволяли пояснити фатальність життя не лише селянам, які потерпали від бубонної чуми але й з певною ймовірністю спрогнозувати смерть Генріха II на лицарському турнірі, що як і у першому так і у другому випадку не важко спрогнозувати, взяти хоча б гибель короля Франції, яка статистично мала шанс відбутися у половині випадків серед усіх завязаних до турнірної справи феодалів (якщо не летальний випадок то на рівні різного роду каліцтв). У XVII ст. в Європі дехто Джузеппе Бальзамо активно займається знахарством і ворожінням та залишається в аналах історії як граф Алессандро Каліостро – людина, яка була шанована у більшості знатних родів Італії,

Франції, Англії та Росії (на основі чого, зокрема, було знято Марком Захаровим художню кінострічку «Формула Коханья»). Його візитною карткою була «феноменальна тривалість життя», яка досягалася за допомогою різних препаратів, метафізичні перетворення і здатність матеріалізувати думки. У часи швидких перемін віщуни та віщунки мають неабияку популярність не лише серед пересічного населення, вони радо приймаються політичною та фінансовою елітою суспільства. Навіть у XXI ст. не поодинокими є випадки звернення «сильних світу цього» до потойбічних сил через посередників з метою зазирнути у майбутнє та передбачити вирішення тих чи інших подій, згадати хоча б справу славнозвісного лікаря «Пі», Андрія Слюсарчука.

Психологічна маніпулятивна сила віщування криється у орієнтації пересічної людини на типову послідовність життєвих подій, збій виникнення яких чи специфіки індивідуального перебігу (наприклад, тривалі спроби завагітніти у подружньої пари, чи проблеми з службовим просуванням) може викликати від гострого емоційного дискомфорту до панічного страху смерті, навіть бажання розпрощатися з життям. У більш ілюстративному варіанті, це може виглядати як пророцтво вступу до ВНЗ вісімнадцятирічного юнака, одруження двадцятирічної дівчини чи хвороби серця у 60 річного пенсіонера. Навіть якщо у момент взаємодії провидця та об'єкту впливу («потенційної жертви») останній знаходиться у стані психологічного комфорту: тобто усе іде по-плану, або усьому, що відбувається є раціональне пояснення, маніпулятор може використати не лише прийоми «пояснення минулого», а й головний безапеляційний аргумент – передбачення майбутнього, яке з його вуст може бути не настільки «світлим», або й узагалі може не наступити. Найбільш беззахисними у ситуації маніпуляції різного роду віщунами та провидцями є люди, які перебувають у стресовому стані або переживають сильний психологічний шок у зв'язку із виниклими раптово обставинами. Дехто шукає у провидцях останню надію змінити долю, яка, з позиції лікарів – у випадку невиліковної хвороби, або з позицій офіційної кримінології – у випадку безвісти зниклих, опираючись на об'єктивні факти, є не втішною. Пророцтво дає можливість останнього шансу, всіляє крихітну надію на інший, всупереч логіці та об'єктивному стану речей, розвиток подій.

Останнім часом віщунство використовується у якості інструменту політичного впливу на масову

свідомість. Зміни у політичному житті країни трактуються не як результат життєвого вибору людей, а як наперед визначена долею закономірність, тому щоб кожен з нас не намагався зробити – «буде так, як має бути». Сакралізація влади почалася ще на початку зародження перших цивілізацій та продовжується до цього часу. Довірити право керувати собою можна суб'єкту, який наділений харизматичними рисами, має зв'язок з «вищими силами», який уміє, знає та може те, що не під силу пересічній людині. З цих причин усі єгипетські фараони, правителі інків, ацтеків, слов'янські князі були синами верховних богів; очільник католицької церкви Папа Римський – намісником Бога на землі. У критичний момент розвитку суспільства окремі події найближчого майбутнього можна подавати у інформаційному середовищі як неминучість долі. У одному випадку, пророцтва такого типу можуть виконувати терапевтичну функцію – наприклад, вселяти надію людям, які виснажені загальною суспільною невизначеністю, на те, що у 2016 році все буде гаразд та ситуація у економіці, політиці та на геополітичній арені нарешті стабілізується. Інформація такого змісту мобілізує зусилля людей та скоріше є відображенням суспільних настроїв громадськості, які можуть за певних обставин стати реальністю. Інші пророцтва – використовуються з метою маніпуляції особистістю у процесі політичного вибору. У медіасередовищі у формі чуток (як правило у соціальних мережах) поширюється інформація про те, що «покращення у країні настане, якщо до влади прийде жінка», або «невідомий раніше сильний лідер». Вагаючись у своєму виборі, особистість може зробити вибір на користь того «хто і так прийде до влади» з волі вищих сил.

Висновки. Останній рік для країни був важкий у плані переосмислення подій регіонального та геополітичного значення. Відбулося багато змін, які потребують переосмислення та внутрішнього прийняття того, що відбувається навколо. Психіка пересічних громадян виснажена великою кількістю інформації, яка травмуюче впливає на неї, що може призвести як до відчутного зниження чутливості до інформаційних впливів навколишнього середовища так і надмірної уваги до усього. На фоні загальної суспільної дезорієнтації збільшується кількість випадків психологічної маніпуляції свідомістю пересічних громадян різного роду провидцями, віщунами та парапсихологами, які у пошуках легкої наживи можуть скористатися травмуючими наслідками української епохи перемін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова-Славская, Татьяна Николаевна Березина. – СПб.: Алетей, 2001. – 304с.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыфе-

рова // Психологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 3-18.

3. Зелинский С.А. Манипулирование личностью и массами / С. А. Зеленский. – СПб. : Издательско-Торговый Дом «СКИФИЯ», 2008. – 240 с.

4. Кириченко В.В. Соціокультурні ресурси рефлексії дискретності життєвих подій / В.В. Кириченко

// Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції «Психологія розвитку в аксіологічному вимірі», 2010. – С. 53-60.

5. Кириченко В.В. Літературне полотно життя / В.В. Кириченко, К.А. Марчук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2015. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 21. – С. 124-132

6. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335с.

7. Многомерный образ человека: на пути к созданию единой науки о человеке / [под общ ред. Б.Г. Юдина]. – М. : Прогресс-традиция, 2006. – 368 с.

REFERENCES

1. Abulhanova-Slavskaya, K.A. (2001). *Vremya lichnosti i vremya zhizni [Time of personality and a life time]*. Saint Petersburg: Aletyia [in Russian].

2. Antsyiferova, L.I. (1994). *Lichnost v trudnykh zhiznennykh usloviyakh: pereosmyslivanie, preobrazovanie situatsiy i psikhologicheskaya zaschita [Person in difficult conditions: rethinking, transformation of situations and psychological defense]*. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 1, 3-18 [in Russian].

3. Zelinskiy, S.A. (2008). *Manipulirovanie lichnostyu i massami [Manipulation of the individual and the masses]*. Saint Petersburg: Izdatelsko-Torgoviy Dom «SKIFIA» [in Russian].

4. Kyrychenko, V.V. (2010). *Sotsiokulturni resursy refleksii dyskretnosti zhyttevykh podii [Social and cultural resources of reflection of discreteness of life events]*. *Materialy Mizhvuzivskoi naukovopraktichnoi konferentsii Psikhologiiia rozvytku v aksiologichnomu vimiri - Proceedings of scientific conference “Psychology of development in axiological dimension”*. (pp. 53-60) [in Ukrainian].

5. Kyrychenko, V.V., Marchuk, K.A. (2015). *Literaturne polотно zhyttia [Literary canvas of life]*. *Aktualni problemy psikhologii Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psikhologii Imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraini – Relevant*

8. Москвичи С. Социальные представления: исторический взгляд / Серж Москвичи / Психологический журнал. – 1995. – № 1. – С. 3-18.

9. Ольшанский Д. В. Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.: ил.

10. Почепцов Г.Г. Контроль над разумом / Г.Г. Почепцов. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 350 с.

11. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Эрик Эриксон ; пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – [2-е изд.]. – М. : Флинта : МПСИ, 2006. – 352 с.

12. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб. : Питер, 2000. – 272 с.

vant issues of psychology. Collection of scientific works, 21, 124-132. Kyiv: Vidavnistvo “Feniks” [in Ukrainian].

6. Kon, I.S. (1984). *V poiskakh sebya: Lichnost i ee samosoznaniie [In search of oneself: personality and identity]*. Moscow: Politizdat [in Russian].

7. Yudin, B. G. (Ed.). (2006). *Mnogomerniy obraz cheloveka: na puti k sozdaniyu edinoi nauki o cheloveke [The multidimensional image of a person: on the way to the creation of a unified science of man]*. Moscow: Progress-traditsiia [in Russian].

8. Moskovichi, S. (1995). *Sotsialnye predstavleniia: istoricheskii vzglyad [Social representations: historical view]*. *Psikhologicheskii zhurnal - Psychological journal*, 1, 3-18 [in Russian].

9. Olshanskii, D. (2002). *Psikhologiya mass [Mass psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

10. Pocheptsov, G.G. (2010). *Kontrol nad rozumom [Mind control]*. K.: Vidavnichii dim «Kievo-mogylianska akademiia» [in Russian].

11. Erikson, E. (2006). *Identichnost: yunost i krizis [Identity: Youth and Crisis]*. (A. V. Tolstykh Trans.). Moscow: Flinta: MPSI [in Russian].

12. Chaldini, R. (2000). *Psikhologiya vliyaniya [Psychology of of influence]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Виктор Васильевич Кириченко,

кандидат психологических наук,

старший преподаватель кафедры социальной и практической психологии,

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,

ул. Большая Бердичевская, 40, Житомир, Украина

ЖИЗНЬ В ЭПОХУ ПЕРЕМЕН

Работа посвящена актуальной проблеме общественно-исторического развития современного украинского сообщества. Современную эпоху перемен украинского общества можно охарактеризовать как прогрессивную интеграцию в европейское культурное пространство. Некоторые из рядовых граждан не готовы к кардинальному изменению мировоззренческих представлений, что обуславливает возникновение нарушений временно-пространственной целостности личности. Неопределенность будущего является дестабилизирующим фактором, который может стать причиной разнообразных нарушений в психическом развитии личности. Наиболее фрустрирующими для человека традиционно являются ситуации, в которых больше вопросов, чем конкретных ответов, именно такие ситуации формируют общее состояние неопределенности. Стабильность и жизненная

гармония возможны только тогда, когда субъект социальных отношений готов принять вызовы современности в рамках конкретной культуры. Адаптивные механизмы психики помогают унифицировать восприятие окружающей реальности; человек стремится жить в среде, которая ему знакома, механизмы деятельности и законы жизни которой постоянны и неизбежны не только сегодня, но и всегда. В процессе социализации у индивида формируются базовые социальные представления, касающиеся основных форм взаимодействия личности со средой и другими субъектами. Они являются категориальной основой реконструкции предметного и духовного мира личности. В состоянии максимальной мобилизации, которое является результатом всеобщей неопределенности, внутренние ресурсы человека быстро истощаются. Причиной является необходимость постоянно реагировать на все раздражители окружающего мира, ведь человек дезориентирован и не знает, какие из раздражителей являются жизненно важными. В актуальном состоянии всеобщей неопределенности большинство того, что происходит вокруг, а особенно то, что не является частью привычной картины мира, воспринимается негативно, и это может быть причиной эмоционального выгорания. В таком состоянии люди готовы поверить во что угодно ради возможности уберечь целостность своей психики и хоть как-то упорядочить внутреннее жизненное пространство. Именно эта готовность приводит ко все возрастающей в обществе власти политических, религиозных манипуляторов и людей, демонстрирующих свои сверхвозможности в предсказании будущего. Таким образом, состояние неопределенности формирует благоприятную почву для психической манипуляции общественными настроениями и общественными отношениями.

Ключевые слова: психологическая манипуляция, психология времени, будущее, психологическая готовность, идентичность.

Viktor Kyrychenko,
PhD (Candidate of Psychological Sciences), senior lecturer,
Department of Social and Applied Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine

LIFE IN THE ERA OF CHANGES

The article deals with the relevant issue of the historical development of the modern Ukrainian society, which can be described as the progressive integration into the European cultural environment. Some people are not ready for the global changes of the worldview concepts, which causes the violation of their spatiotemporal integrity. The uncertainty can cause a lot of disturbances in the psychological development of a person. The most frustrating things are the situations in which there are more questions than the concrete answers, and these are such situations that cause the state of uncertainty. The adaptive mechanisms of the psyche help to unify the perception of the surrounding world. In the process of socialisation, basic social ideas concerning the main forms of personal interaction with the social environment are formed in a person's mind. They are considered as a categorical basis of subject and spiritual world reconstruction. In the state of maximum mobilisation, which is a result of the common uncertainty, human inner resources are easily wasted, because a person has to respond to all stimuli of the environment, and unfortunately, he/she is disoriented and does not understand which ones are really important and which are not. In such a state, the most things are perceived in a negative context, which causes the emotional burnout. People are ready to believe in anything in order to save the integrity of their psyche. It is this readiness that leads to the increase of the authority of political and religious manipulators. Thus, the state of uncertainty forms the basis for the psychological manipulation of people's minds and relations between them.

Keywords: psychological manipulation, psychology of time, future, psychological readiness identity.

Подано до редакції 10.04.2016